

Tóth László

HIROSIMÁTÓL GENFIG

A leszerelési tárgyalások vázlatos története

A leszerelés napról napra mindinkább a mai világ létkérdésévé válik. Elméletileg aligha lehetséges olyan természeti katasztrófa, amelyet nem lehet előlátni és amely néhány perc alatt megsemmisítené az életet bolygónkon, csakhogy az ember az utóbbi három és fél évtized alatt annyi romboló erőt halmozott fel, hogy előrejelzés nélkül, pillanatok alatt megsemmisíthet minden élőt a Földön.

Ez a felismerés diktálja mindazokat az erőfeszítéseket napjainkban, amelyek célja feltartóztatni vagy legalábbis lelassítani a mind pusztítóbb fegyverek további gyártását.

A dum-dum golyó betiltása

Az emberiség hosszú történelme során számtalanszor átszenvedte a háborúk hozta pusztítást és rombolást. Mégis a leszerelés eszméje, vagyis az a törekvés, hogy valamilyen formában szavatolják az emberiség békés fejlődését, aránylag fiatal, alig több mint 250 éves. Az örök béke első tervezetét ugyanis — a Projet de Paix Perpetuel-t a francia Saint-Pierre fogalmazta meg 1713-ban, síkraszállva azért, hogy a béke megőrzése érdekében Európában csökkentsék a fegyverzetet. Angol társa, Benton az örök békéről készített tervében (A Plan for Universal and Perpetual Peace) már az általános leszerelést szorgalmazta, mert „egy hatalom nem vállalkozhat a leszerelésre, ha a másik nem jár el hasonlóképpen”.

A leszerelési kezdeményezések azonban csak a múlt században szaporodtak el. Szabály szerint a mind gyakoribb háborúk születték. A leszerelési tárgyalások az új pusztító fegyverekhez a túl sok szenvedést okozó „barbár” harci eszközökhöz fűződtek. Amikor például a múlt század 60-as éveiben Oroszország, Bajorország, Ausztria és Poroszország hadserege használni kezdte az ütődéskor repeszdarabokra széteső golyót, a

később dum-dum golyónak elnevezett lövedéket, 1868-ban megszületett, a neves petrovgrádi nyilatkozat, amely elítélte és betiltotta ennek a golyónak a használatát.

A múlt századi nemzetközi leszerelési értekezlet munkáját elemezve kénytelenek vagyunk megállapítani, hogy nem sokban különbözött a mai hasonló témájú értekezletektől. Régebben is vagy azt tiltották be, ami már elavult, vagy pedig a tilalma nem volt hatékony. Íme egy példa. Murovlyev, a cári Oroszország külügyminisztere 1898. december 30-án javasolta, hogy szárazföldön és tengeren tiltsák be minden újfajta lőfegyver és robbanóanyag használatát, továbbá a léggömbből ledobott bombákat és robbanóanyagokat, a hajókról kilőtt torpedókat és a tengeralattjárókat. Erről a javaslatról tárgyalt az 1899-ben Hágában tartott első békeértekezlet. Szó volt továbbá a hadihajók páncézatának, a hajóágyúk kaliberének korlátozásáról, az ágyútökéletesítés betiltásáról és az akkor divatba jött gyorstüzelő puskák tüzelési gyorsaságának korlátozásáról.

És mi történt? Természetesen senki sem akart lemondani az új vívmányokról. Tárgyaltak ugyan a tilalomról, de a kijátszási lehetőségeit is kutatták. Így például betiltották a léggömbből ledobott bombákat öt évre, majd azt a második hágai értekezleten, a soha meg nem tartott harmadik értekezletig meghosszabbították. A tilalom megértéséhez azonban tudni kell, hogy a léggömb túl bizonytalan volt és így könnyen megeshetett, hogy nem kívánatos célra dobja le bombáját. Ezért egyeztek bele könnyű szívvel a tilalomba, különben is a repülőgépek fejlődése gyorsan elavulttá tette az egész tilalmat. Mindezen fölül az első világháború kitörése egyszerre elsöpört minden addigi megállapodást.

A Népszövetség próbálkozásai

Az 1907-ben tartott második hágai értekezleten szabályozták a tengeralattjárókról kilőtt aknák és torpedók használatát. Az első világháború eseményei, főként néhány utasszállító hajó sorsa megmutatta, mennyit érnek ezek a megállapodások. A háború gyászos tapasztalatai azonban ismételten a fegyverkezés korlátozásáról szóló tárgyalások felújításához vezettek. Így az 1922-ben Washingtonban tartott értekezlet részben fölállította a tengeralattjárók bevetésének szabályait, bár ezzel kapcsolatban eltérőek voltak a vélemények. Egyes országok (Németország) azt hirdették, hogy a tengeralattjáró védelmi fegyver, mások viszont (Nagy-Britannia) veszélyes támadó fegyverként a betiltását szorgalmazták. Nagy véleménykülönbségek voltak a repülőgép harci bevezetésével kapcsolatban is. Egyesek követelték háborús fölhasználásának betiltását, de végül az a felfogás diadalmaskodott, hogy nem lehet korlátozni a légi haderő fejlődését.

Az első világháború után alakult Népszövetség tevékenységének egyik alapvető területe éppen a leszerelés volt. A Genfben, 1925-ben tartott

nemzetközi értekezleten egyezményt írtak alá a vegyi és bakteriológiai fegyverek betiltásáról. A közvélemény ugyanis nagy nyomást gyakorolt a hatalmakra, az effajta fegyverek betiltása érdekében. Nem tudtak azonban megegyezni a repülőgépek és tengeralattjárók harci bevetésének korlátozásáról. Nem sokkal több sikert ért el az 1932-ben Genfben tartott hasonló értekezlet sem. Nemsokára jött ugyanis a spanyol polgárháború, majd Olaszország lerohanta Etiópiát. A Népszövetség nem tehetett többet, mint hogy felemelte szavát a harci gázok etiópiai bevetése és a spanyol polgári lakosságnak bombázása ellen. Határozataival és tevékenységével azonban a legkevésbé sem tudott hozzájárulni ahhoz, hogy megakadályozza, vagy legalább elodázza a második világháború kitörését.

Veszélyben az emberiség jövője

A második világháború után egész új formában és új tartalommal vetődött föl a leszerelés kérdése. Ehhez mindenképpen hozzájárult a Hirosimára és Nagaszakira ledobott atombomba, hiszen az új fegyverrel az emberiség jövője vált kérdésessé. Az akkor létrejött Egyesült Nemzetek Szervezete a nemzetközi béke és biztonság fenntartását nyilvánította legfőbb céljának. A Biztonsági Tanács és az ENSZ Közgyűlése külön felelősséget kapott a leszerelés kérdésében. Az ENSZ legelső határozata is a leszerelésre vonatkozott. Ekkor alakult meg az atomerő bizottság, amelybe a Biztonsági Tanács valamennyi tagja bekerült és azt kapta feladatul, hogy tervet dolgozzon ki az atomerő ellenőrzésére, az atomfegyver és minden más tömegpusztító fegyver megsemmisítésére.

A következő évek azonban megmutatták, hogy mennyire elérhetetlen ez a cél. A Szovjetunió akkor még nem rendelkezett atombombával, tehát arra összpontosította erőfeszítéseit, hogy minél előbb e fegyver birtokába jusson. Másrészt az USA mint egyetlen atomhatalom mindenáron meg akarta tartani monopóliumát. Ez nyomta rá bélyegét a leszerelési tárgyalásokra is. Az USA 1946 májusában tervet terjesztett be az atomerő ellenőrzésére, amely első lépés volt a megoldás felkutatására. A terv az első atombomba kidolgozásában részt vett tudósok jelentésén alapult. A tudósok amellet szálltak síkra, hogy tiltsák be az atomfegyver további fejlesztését és helyezték nemzetközi ellenőrzés alá az atomerő békés fölhasználását, elsősorban az atomreaktorokat. Baruch, Truman akkori amerikai elnök tárgyalási főmegbízottja a tudósok tiltakozása ellenére két kiegészítést juttatott jelentésükbe: az első szerint meg kell büntetni minden országot, amely a nemzetközi rendelkezések ellenére tovább dolgozik az atomfegyverek fejlesztésén, a másik pedig arról, hogy a tilalom megsértőinek megbüntetése érdekében ebben az esetben ne legyen érvényes a Biztonsági Tanács állandó tagjainak vétőjoga.

A tudósoktól azt is követelték, hogy amíg a nemzetközi ellenőrzés tervét el nem fogadják, tovább dolgozzanak az amerikai atombomba töké-

letesítésén. Az amerikai elképzelés az volt, hogy a bombák gyártását csak akkor szünetetik be, a felhalmozott bombakészletet csak akkor semmisítik meg, ha a nemzetközi egyezményt már hatékonyan alkalmazzák. Biztosra vették ugyanis, hogy a Szovjetunió ezt nem fogadja el. Az amerikai terv lényege ugyanis az volt, hogy először jön az ellenőrzés, utána a tilalom. A Szovjetunió számára persze ez nem felelt meg. Abba még beleegyeztek volna, hogy betiltsák azt, amivel különben sem rendelkeztek, de azt már nem fogadhatták el, hogy a kísérleteket betiltsák, illetve nemzetközi ellenőrzés alá helyezték. Ezért ők fordított sorrendet javasoltak, először tiltsák be az atombombát és semmisítsék meg az eddigi készletet, csak utána következzen az ellenőrzés. Persze hogy a megegyezés nem születhetett meg.

Itt el kell mondanunk még valamit. Az atombomba gyártásában résztvevő amerikai tudósok zöme meg volt győződve arról, hogy csakis az atomerő továbbfejlődésének univerzális és szigorú ellenőrzése akadályozhatja meg az atomfegyverkezés elburjánzását. Voltak azonban olyanok is, akik kezdetől fogva követelték a bomba betiltását. Ez a mozgalom Amerikában nem volt népszerű, sőt azt állították részvevőiről, hogy a Szovjetunióknak dolgoznak és ellenük irányult McCarthy szenátor hírhedt antikommunista kampánya.

Zsákutcában az általános leszerelés

A háborút követő első években különválasztva tárgyalták az atom és a hagyományos fegyverzetet. Mindkét kérdés tárgyalásán azonban érződött a szuperhatalmak közötti bizalmatlanság. A Szovjetunió valamennyi hagyományos fegyverzet egyharmaddal való csökkentését szorgalmazta. Nyugat számára ez elfogadhatatlan volt, mert ezzel megmaradt volna a hagyományos szovjet fegyverzet fölénye. A kérdés megközelítése tehát azóta sem változott, amit bizonyítanak a már évek óta sikertelenül folyó bécsi közép-európai fegyverzetcsökkentési tárgyalások. A legfőbb vitás kérdés, hogyan lehet egyensúlyt teremteni: vajon mindkét fél egyenlő arányú fegyverzetcsökkentésével-e (mint a Szovjetunió javasolja), vagy pedig a tényleges haderő csökkentésével (mint Nyugat javasolja).

A két külön vágányon haladó leszerelési tárgyalás nem hozhatott sikert már azért sem, mert az egyik bizottság sikere a másiktól függött. Ezért 1952-ben a két bizottságot megszüntették és helyükbe egységes bizottság alakult. Ez azonban nem volt elegendő ahhoz, hogy a tárgyalásokon több eredményt érjenek el. Mindössze annyi történt, hogy az első szovjet atombomba 1949. évi fölrobbantása után többé nem volt értelme annak, hogy a nukleáris leszerelést a hagyományostól különválasztva tárgyalják. Az új bizottság azt a feladatot kapta, hogy készítsen javaslatot „valamennyi tömegpusztító fegyver korlátozására és kiegyensúlyozott csökkentésére, valamint kutasson föl intézkedéseket az atomerő si-

keres nemzetközi ellenőrzésére, hogy szavatolja az atomfegyver betiltását és az atomerőnek kizárólag békés célokra való felhasználását”.

A tárgyalások egyes szakaszaiban úgy tűnt, hogy az álláspontok közelebb kerültek. Így 1955-ben Kelet és Nyugat egyetértésre jutott az atomfegyver totális betiltásáról. Igen ám, de ez csak akkor lépett volna életbe, ha mindkét fél 75 százalékkal csökkenti haderejét. Megállapodás jött létre arról is, hogy az egyezmény betartása érdekében állandó ellenőrző állomásokat létesítenek. Ez a megállapodás azért születhetett meg, mert a Szovjetunió a régebbi angol és francia terv elfogadásával új javaslatot terjesztett be. A lényeg az volt, hogy a Szovjetunió engedményt tett az addig legtöbbször vitatott kérdésben és beleegyezett az ellenőrzésbe saját területén. Amikor azonban a Szovjetunió elfogadta az amerikai elképzelések alapján készült angol és francia javaslatot, az USA egyszerre saját javaslata ellen fordult. Jellemző mozzanata ez a leszerelési tárgyalásoknak, hiszen mindkét fél úgy fogalmazza meg javaslatait, hogy majdnem biztosra veszi, hogy a másik fél úgy sem fogadja el. Ha mégis elfogadja, akkor a javaslatot visszavonják, mint ahogy 1955-ben is tették.

Szerény sikerek

Az általános és teljes leszerelés ilyen megfeneklése után tértek át a „korlátozott intézkedésekre”. Ezzel kapcsolatban legfontosabb volt a stratégiai légi haderő ellenőrzése és a közép-európai fegyverzetcsökkentés. Amikor ugyanis kiderült, hogy az atombombát nem lehet betiltani, megpróbálták legalább ellenőrzés alá venni az őket szállító repülőgépeket. A rakéták ugyanis akkor még csak titkos tervként léteztek. A kísérleti atombombák viszont egymás után robbantak föl mind az USA-ban, mind a Szovjetunióban. Mindkét fél azon dolgozott, hogy könnyebb és könnyebben szállítható bombákkal gazdagítsa fegyvertárát.

Kezdetben úgy tűnt, hogy a londoni tárgyalások jól indulnak és Harold Stassen amerikai küldött számos kérdésben megegyezésre jut a Szovjetunióval. Ekkor jelentkezett azonban a hidegháború szelleme, John Foster Dulles akkori amerikai külügyminiszter. Stassent visszarendelték. A tárgyalások ezzel ugyan nem szakadtak meg, de nem is jártak sikerrel.

Az egész háború utáni időszak egyik legfontosabb leszerelési eredménye az 1961. évi amerikai—szovjet egyezmény volt. Alapvető célja a fegyverek nélküli világ megteremtése. E rendkívül jelentős okmány reménysugárként csillan föl a két ellenséges tömbre oszló világban. Az egyezmény ugyanis kifejezte azt a közös óhaját, hogy a leszerelés általános és teljes legyen, hogy a háború megszűnjön a nemzetközi viszályok megoldási eszköze lenni. Az egyezmény síkraszállt a viszályoknak az ENSZ alapokmány elveivel összhangban történő békés megoldásáért. E cél elérésére az egyezmény előirányozta: a fegyveres erők feloszlását;

a katonai támaszpontok fölszámolását; a fegyvergyártás beszüntetését és a fegyverek megszüntetését; valamennyi atom-, nukleáris, bakteriológiai és más tömegpusztító fegyver megsemmisítését, illetve további gyártásának beszüntetését; a tömegpusztító fegyverek minden hordozóeszközének megsemmisítését; az államok katonai erőfeszítéseinek megszervezésére irányuló szervezetek és intézmények felszámolását; a katonai képzés beszüntetését és valamennyi katonai szolgálat megszüntetését; a hadsereg kiadásainak beszüntetését.

Noha mindez csak álomnak tűnik, meglepő, hogy akkor mégis egyetértésre jutottak. A vita csak a nemzetközi ellenőrzés és hitelesítés körül robbant ki. Ugyanis mind a két fél arra akart biztosítékot kapni, hogy a másik fél titokban nem készít ellene valamit. Az USA messzemenő ellenőrzési intézkedéseket követelt, a Szovjetunió viszont ezt ellenezte, mert az ellenőrzésben „a kémkedés törvényesítésének” kísérletét látta.

Az abban az időben olyan nagy problémát képező ellenőrzés a későbbiek során a technológiai fejlődéssel magától megoldódott. A kémműholdak ugyanis ezt a föladatot sikeresen ellátják és a SALT—I. megállapodás az ellenőrzést már rá is bízta a nemzeti ellenőrzés műszaki eszközeire. Szükségtelessé vált tehát a helyszíni ellenőrzés. A két fél beleegyezhetett a kémműholdak általi ellenőrzésbe, és csak arra kötelezte magát, hogy nem gátolja meg az ellenőrzésnek ezt a módját.

Az 1961. évi egyezmény tehát elérhetetlen álomként került be a diplomácia történetébe. Ugyanakkor azonban utat nyitott az azokban az években jelentkező más, kisebb horderejű egyezmények megkötéséhez. Már ezt megelőzően 1959-ben egyezményt írtak alá az Északi-sarkról. Ebben mind a két fél kötelezte magát arra, hogy itt nem tart atomfegyvereket és a világnak ezt a részét nem használja fel atomkísérletekre. 1963-ban egyezményt írtak alá az atomkísérletek részleges vagy korlátozott betiltásáról. 1968-ban megszületett az atomfegyver továbbterjedését fékező egyezmény. 1969-ben egyezményt kötöttek a világűr atomkísérletekre vagy atomfegyver tárolására való felhasználásának betiltásáról. Még abban az évben megállapodtak Dél-Amerika atommentes övezetté nyilvánításában. 1971-ben létrejött a tengerfenéken való atomkísérletezés és atomfegyver-tárolás betiltásáról szóló egyezmény. 1972-ben pedig aláírták a biológiai fegyverről szóló konvenciót.

Csak néhány fontos egyezményt soroltunk föl. Biztos, hogy ezek az egyezmények visszatükrözték az atomfegyverekkel felidézett veszélyek tudatát és ezért értékes vívmányok. Nem feledkezhetünk meg azonban arról, hogy a második világháború után a világ számos pontján folyt háború és ezek a háborúk mintegy 20 millió emberéletet követeltek. Történt pedig mindez abban az időszakban amikor több száz határozatot hoztak valamennyi fegyvernem betiltásának szükségességéről. Sok ezer összejövetelt tartottak, de sem ezek, sem pedig az egyezmények eredményeként egyetlenegy atom- vagy egyéb fegyvert sem tiltottak be. Az egyezmények elemzéséből az tűnik ki, hogy azok csak a kevésbé lényeges dolgokon változtattak.

Vegyük például az atomfegyver világűri tárolását betiltó egyezményt. Ennek a fegyvernek a világűrbe való feljuttatása túl drága és műszakilag nagyon nehéz is. Ezért mondtak le róla olyan könnyen. Vagy vegyük a tengerfenékről szóló egyezményt. A Szovjetunió azt javasolta, hogy tiltsanak be minden katonai rendszert a tengeren vagy a tengerfenéken. Az USA a tengerfenéken beásott stratégiai fegyverek tilalmát szorgalmazta. Miért? Elsősorban azért, mert az amerikai haditengerészet a Poseidon és a Trident atom-tengeralattjáró hordozású rakéta fejlesztése mellett foglalt állást.

Könnyű volt tehát megegyezni abban, amiben az egyik fél sem volt érdekelve. Az 50-es és a 60-as években mind a két szuperhatalom számos javaslattal állt elő valamelyik fegyverfajta betiltásáról vagy továbbterjedésének megakadályozásáról. Nagyon jól tudták azonban, hogy a másik fél biztosan elveti a javaslatot, mert a javaslat elfogadása csak az egyik félnek hozott volna hasznot. A sok javaslat célja mindig az volt, hogy megőrizzenek vagy éppen növeljenek valamilyen megszerzett előnyt, vagy pedig valamilyen területen csökkentsék a másik fél előnyét.

Íme néhány ilyen javaslat. A Szovjetunió 1950-ben, 1953-ban és 1956-ban javasolta a haderők egy-egymillió emberrel való csökkentését. Az a korszak volt ez, amikor a Szovjetunió e téren abszolút fölénye volt, az egyszerű csökkentést tehát a meglévő aránynak a fenntartását jelentette volna, így aztán nem volt nehéz ilyen javaslattal előállnia. Az USA 1964. január 20-án javasolta a középhatósugarú bombázógépek betiltását. Az a korszak volt ez, amikor az USA elévült B—47-es középhatósugarú bombázógépeit a korszerű B—52-esekkel cserélte fel. Tudták tehát, hogy a javaslat elfogadásával a Szovjetunió lemondana az atomfegyver hordozására alkalmas légi haderejének 80 százalékáról. A Szovjetunió javasolta az atomfegyver hajón, repülőgépen és tengeralattjárón való szállításának betiltását, amikor az USA-nak már volt, neki még nem volt ilyen szállítórendszere. Az USA 1964. január 21-én javasolta a hasítóanyagok további termelésének betiltását, hiszen akkor jóval nagyobb tartaléka volt, mint a Szovjetunióknak. A Szovjetunió 1964. február 17-én javasolta az atomfegyver bombázógéppel való szállításának betiltását, mert akkor még nem rendelkezett ilyen bombázógépekkel.

Megkülönböztetett figyelmet érdemel a szuperhatalmak magatartása az atomkísérletek betiltásának ügyében. El kell mondanunk, hogy az atomkísérletek betiltását akkor kezdték tömegesen követelni, amikor az 1954. március 1-én a Bikini-szigeteken fölrobbantott atombomba következményeként veszélyes radioaktív csapadék jelentkezett Japánban. Az első tárgyalások 1955 májusában kezdődtek meg. Nyugat a próbarobbantások beszüntetését más leszerelés-ellenőrzési intézkedésekhez, külön pedig a hasadóanyagok gyártásának beszüntetéséhez kötötte. A tárgyalások többször megszakadtak az ellenőrzés kérdésében támadt ellentétek miatt. Végül 1958-ban Genfben megállapodás született a levegőben, a világűrben és víz alatt végrehajtott atomkísérletek ellenőrzési rendszeré-

nek kiépítéséről. Mintegy 180 ellenőrző pont létesítését javasolták, a Szovjetunió beleegyezett abba, hogy területén évente három ellenőrzést tartsanak, Nyugat pedig azt követelte, hogy helyezzenek el hét automatikus „fekete dobozt”.

Az atomhatalmak 1958-ban három évre megállapodtak az atomkísérletek beszüntetésében. A Szovjetunió 1961 augusztusában megszegte ezt a moratóriumot és végrehajtotta addigi legnagyobb atomkísérletét. Az el nem kötelezett országok Belgrádban tartott első csúcserkezte előtt történt ez. Az elhidegülés időszaka után 1963 közepén felújították az atomkísérletek betiltásáról folyó tárgyalásokat és 1963. augusztus 5-én Moszkvában alá is írták a légi, világűri és vízalatti atomrobbantások betiltásáról szóló szerződést. A szerződéshez több mint száz ország csatlakozott. Franciaország és a Kínai NK azonban nem volt hajlandó csatlakozni. A szerződés mindenképpen jelentős vívmány, mert elejét vette az emberi környezet további szennyeződésének. Az atomfegyverek továbbfejlesztése szempontjából azonban nem sokat jelentett, hiszen akkor már megkezdődtek a földalatti atomkísérletek. A szuperhatalmak ugyanis ekkor már a könnyebb, de nagyobb pusztító erejű atomfegyverek kikísérletezésén dolgoztak, azzal a céllal, hogy azokat az interkontinentális rakéták csúcán helyezték el. A légköri és tengeri atomkísérletek tehát nem azért szűntek meg, mert a világszerte tömegessé vált tiltakozások visszakozásra kényszerítették a nagyhatalmakat, hanem azért, mert a levegőben már nem volt mit kísérletezniük.

Különösen cinikus volt a földalatti atomrobbantások erejét 150 kilotonnára korlátozó egyezmény, mivel akkor már senki sem volt érdekelve a nagyobb erejű próbarobbanásban. Mellékesen jegyezzük csak meg, hogy a Hirosimára ledobott atombomba 5 kilotonnás volt! Az 1967-ben nagydobra vert egyezmény, amely az atomfegyver világűri tárolását tiltja be, ugyancsak hiábavaló volt. Vajon annak akarták-e elejét venni, hogy Kamerun vagy Burundi atombombát küldjön a világűrbe, vagy a Naprendszer valamelyik bolygójára?

Az atomfegyverek betiltását szolgáló egyezmény mindenképpen hasznos megállapodás volt, de csak akkor született meg, amikor a szuperhatalmak ebben már saját érdeküket fedezték föl. A terjesztés megakadályozásában ugyanis saját biztonsági szükségletüket vélték kielégíteni. Tehát saját biztonságuk szavatolását keresték abban, amivel ők a világ biztonságát fenyegetik. Mintha az atomfegyver veszélye azok részéről fenyegetne, akik ezzel a fegyverrel még nem rendelkeznek. Cinikus a nagyhatalmak magatartása abban is, hogy mind a mai napig nem vállaltak kezességet arra, hogy ezt a szörnyű fegyvert nem vetik be azok ellen, akik ilyen fegyverrel nem rendelkeznek.

A SALT-tárgyalások

Az utóbbi évtized legfontosabb leszerelési tárgyalásai a két szuperhatalomnak a stratégiai fegyverzet korlátozásáról folyó tárgyalása volt, az úgynevezett SALT (Strategic Arm Limit Talks). A tárgyalások 1969-ben kezdődtek, az volt a céljuk, hogy megakadályozzák a több atomtöltésű rakéták továbbfejlesztését (angol rövidítésük MIRV). A SALT—I. ezt a kérdést nem tudta megoldani, mivel a megoldást a SALT-II. egyezményre bízta. A SALT-I. csak a stratégiai rakéták két típusára vonatkozott: a földi telepítésű interkontinentális rakétákra (ICMB) és a tengeralattjárókról kilőtt rakétákra (SLBM). Az egyezmény a szárazföldi és a tengeralattjárókon elhelyezett kilövőberendezések számát korlátozta (az USA-ét 710-re, a Szovjetuniót 950-re), és meghatározta a rakétahordozó tengeralattjárók számát is (az USA-ban 44, a Szovjetunióban 62).

Ezekkel az adatokkal kapcsolatban még el kell mondanunk, hogy a SALT-I. megkötése idején feladták azt a stratégiát, mely szerint a rögzített kilövő berendezések révén sikeresen vissza lehet vágni a másik fél esetleges atomtámadására. A nukleáris stratégiák ekkor már a tengeralattjárókra és a repülőgépekre tették át a hangsúlyt. Még egyszer beigazolódott tehát, hogy a fegyverzet és a stratégia a megállapodások előtt halad. Az egyezmény bezárja a kört, de rögtön utána új fegyverek jelentkeznek, amelyeket a meglévő egyezmények már nem ölelnek föl. Ezért nem terjedhetett ki az egyezmény a Backfire bombázógépekre, amelyekről mind a két fél azt állította, hogy nem stratégiai fegyverek. A SALT—I. nem tiltotta be a meglévő fegyverek korszerűsítését sem. Valójában tehát lehetővé tette a fegyverkezési verseny új szakaszának megkezdését, mégpedig a versengést azon fegyverek terén, amelyekről a SALT—I. nem tesz említést, de amelyek már készen álltak a katonai stratégiák terveiben. Ilyenek voltak a cirkáló és a mozgó rakéták. A Szovjetunió pedig erőfeszítéseit a SALT-I. által be nem tiltott súlyosabb és hatalmasabb rakéták elkészítésére összpontosította.

Mivel felismerték a SALT—I. hiányosságait, megszületett a SALT—II. egyezmény, amely 1977 októberétől 1985 decemberéig korlátozta volna a stratégiai offenzív rakéták gyártását. Ezen egyezmény szerint mindkét fél meghatározott számú stratégiai hordozórendszerrel rendelkezett volna. Ezenkívül meghatározták a több töltetű (MIRV) interkontinentális rakéták (ICBM) és tengeralattjáró-hordozású rakéták (SLBM) számát is. Mindkét fél legfeljebb 2400 interkontinentális rakétával, tengeralattjáróról kilőhető rakétával és nehézbombázóval rendelkezhetett volna. Ebből 1320-rakétát szerelhetek volna föl több atomtöltettel. A SALT—II. sem ölelte fel a cirkálórakétákat és a Backfire szovjet repülőgépet. Mindkét fél azt állította, hogy ezek nem stratégiai fegyverek. Külön kérdést képez az egyezménnyel szintén föl nem ölelt Pershing és SS—20 rakéta, amelyekről a szembenálló felek azt állították, hogy középhatósugarúak. Ezek a rakéták valójában már annak az új stratégiának a ki-

fejezései, amely szerint lehetséges korlátozott atomháború, tehát olyan atomháború, amelyben csak korlátozott területen, elsősorban Európában vetnék be az atomfegyvereket.

Kérdés, mi a pozitívum ezekben az egyezményekben. A SALT-egyezmények legfőbb vívmánya elsősorban politikai természetű. A fegyverkezési verseny föltartóztatása szempontjából nem sokat jelentenek, a leszerelés szempontjából pedig még kevesebbet. Legfőbb értékük, hogy legalább lelassították a szuperhatalmak nukleáris vetélkedését. Bennük először irányozták elő a nukleáris fegyverkilövő berendezések leszerelését, habár itt már elavult berendezésekről és repülőgépekről van szó (szovjet kilövő berendezések és az elavult B—52-es amerikai bombázógépek). Tehát a SALT-megegyezés sem kivétel az alól a szabály alól, hogy azt a fegyverzetet tiltsák be, amely már elavult. A SALT—II. kifejezte a tárgyaló felek készségét, hogy tárgyaljanak a SALT—III-ról, a stratégiai fegyverzet további korlátozásáról. De már a SALT—II-t sem cikkelyezték be és a SALT—III. pedig teljesen bizonytalan.

A SALT-tárgyalásoknak különben is nagy fogyatékságaik voltak. Túl magas szinten fagyasztották be a stratégiai fegyverkezést. Ha például a SALT hatályba lépett volna, 1972-höz viszonyítva az USA és a Szovjetunió 40 százalékkal növelte volna több atomtöltésű rakétái számát, a hordozórakéták száma pedig 50—70 százalékkal növekedett volna. Nem is szólva arról, hogy a SALT—II. egyáltalán nem ölelte fel a cirkálórakéták és a mozgó rakétakilövő berendezéseket.

Az el nem kötelezettek erőfeszítései

Mіндеzen fölül, mint mondtuk, az amerikai szcnátus nem cikkelyezte be a SALT—II. egyezményt. Reagan amerikai elnök már a választás előtti kampányban bejelentette, hogy az egyezmény módosítását fogja kérni, és a megállapodást a szovjet—amerikai viszony általános alakulásától teszi függővé. Ebben nincs semmi új, hiszen már Kissinger, volt amerikai külügyminiszter a SALT—I. és a SALT—II. megalkotója, hangsúlyozta, hogy a tárgyalásokat mindig kössék össze a szovjet—amerikai viszony állapotával. Carter ettől elállt és abból indult ki, hogy az egyezménynek a napi politikán túlmutató politikai eredményei lehetnek. A SALT-egyezmény becikkelyezésére mindenképpen kihatással voltak a későbbi események is, köztük a Szovjetunió afganisztáni beavatkozása. A két szuperhatalom közötti viszony megromlása kérdésessé tette a további leszerelési tárgyalásokat. Az eurorakétákról folyó genfi tárgyalások elakadtak, a stratégiai rakétákról folyó tárgyalások távlata pedig teljesen ködbe veszett. A világhelyzet semmiképpen sem kedvez a népcpk óhajának, hogy véget vessenek a fegyverkezési versenynek.

Az eddig elmondottakból néhány következtetés adódik. Legelőször is az, hogy az eddigi erőfeszítések ellenére a leszerelési tárgyalások megmaradtak a két szuperhatalom fennhatósága alatt. Ezzel magyarázható

az el nem kötelezettek erőfeszítése, hogy változtassanak a helyzeten. A leszerelésért vívott harc ugyanis alkotórésze az el nem kötelezettek háborús veszély elleni küzdelmének. Belgrádban már az 1961. évi első csúcsértekezleten követelték valamennyi atomkísérlet beszüntetését. Azóta is következetesen sikraszállnak az általános és teljes leszerelésért. Valamennyi el nem kötelezett csúcsértekezleten a leszerelés előkelő helyet kapott minden határozatban. A Srí Lankában tartott ötödik csúcsértekezleten Tito elnök javaslatára kezdeményezték az ENSZ leszerelési rendkívüli ülészakának összehívását és azt meg is tartották 1978 májusában. Az ott elfogadott akcióprogram a nemzetközi közösség hatalmas többségének véleménye szerint hozzájárulhat ahhoz, hogy „az emberiség megszabaduljon a háború szörnyűségeitől és a létét fenyegető veszélyektől”. A rendkívüli ülészak határozatot hozott az új leszerelési bizottság megalakításáról is, amelyben a két tömb képviselői mellett helyet kapott 21 el nem kötelezett ország is.

Ez év júniusában összeül az ENSZ-közgyűlés II. leszerelési rendkívüli ülészaka is. Az ülészak legfontosabb problémaként megtárgyalja az atomháború kitörésének megakadályozását. A világközvélemény követelésére az öt atomhatalomnak álláspontot kell elfoglalnia és javaslatot kell előállnia.

A nemzetközi helyzet mai állapota, a szuperhatalmak közötti viszony kiéleződése, a détente válsága azonban arra utal, hogy súlyos körülmények között folyik a rendkívüli ülészak előkészítése. Ez mindenképpen kihatással lesz az emberiség, az el nem kötelezett országok és a világ valamennyi haladó erejének követelésére, hogy vessenek véget a fegyverkezési versenynek és kezdjenek hatékony tárgyalásokat a leszerelésről.